

РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНИЯ ПРИРОДОНАУЧЕН МУЗЕЙ ПРИ БАН СЛЕД 1974 ГОДИНА

АЛЕКСИ ПОПОВ

Националният природонаучен музей има почти вековна история. Създаден като Естественоисторически музей през 1889 г., той е едно от първите културни учреждения в София след Освобождението. Преди него е съществувал само Народният музей (от 1882 г.). Първоначално е съдържал единствено малка колекция от птици и бозайници. Не трябва да се забравя, че по това време нашата страна е била почти напълно непроучена в природонаучно отношение. През 1907 г. е издаден пълен каталог на съхраняваните експонати. През същата година музеят е открит за посетители. Развитието му е тясно свързано с интензивната научна и организационна дейност на основоположника на съвременната зоология у нас акад. д-р Иван Буреш, директор на музея в продължение на повече от 30 години. Неговата голяма ерудиция, неизчерпаема енергия и всеотдайност превръщат музея в център на природонаучните изследвания у нас и го поставят на достойно място между европейските национални музеи. По това време се организират експедиции за събиране на материали в България и съседните страни и започват научни изследвания, отначало по зоология. До 1920 г. са създадени четири основни отдела на музея: Зоологически, Ентомологически, Ботанически и Минералогогеологически. На мястото на досегашната сграда е построена нова през 1935 г. След този възходящ период на развитие музеят е разрушен по време на бомбардировките над София, но колекциите му са своевременно евакуирани и са отново на разположение на обществеността през 1948 г. Една година преди това под името Природонаучен музей той преминава към БАН и същевременно от него се образуват три самостоятелни института. След 1962 г. музеят е разформирован и превърнат в секция на Зоологический институт при БАН, като в сградата остават само зоологическите колекции. Това е негативен период, през който експозиционната площ и броят на служителите са силно намалени, а в продължение на четири години музеят е затворен. Всичко това наложи необходимостта от мерки за възстановяването на целостта и мястото на музея в системата на БАН.

С решение на Министерския съвет № 45-11 от 14 август 1974 г. Природонаучният музей бе обособен като самостоятелно звено при Президиума на БАН и получи статут на национален музей. За директор бе назначен акад. Иван Костов. Така Националният природонаучен музей (НПМ) започна отново самостоятелния си път на развитие. По това време щатът му наброяваше 21 души. Основната част (19 души) бяха прехвърлени от Зоологическия институт при БАН. Към тях се присъединиха 2 научни сътрудници по геология.

Още преди отделянето на музея съществуваше решение на Бюрото на Президиума на БАН от 28 март 1973 г. за изготвяне на нова експозиция. Една от първите задачи пред колектива беше изпълнението на това решение. В твърде кратки срокове през 1975 г. бяха съставени на високо професионално равнище 10 научни сценарии плана за основните раздели на геоло-

гията и зоологията и по антропология. В тях се предвиждаше разширяването на експозицията от 10 на 21 зали, колкото са били в миналото. Поради липса на достатъчно помещение обаче сценариите са изпълнени частично и понастоящем експозицията заема 16 зали и фойета.

За да се увеличи изложбената площ и да се освободи място за експозицията по геология, се пристъпи към освобождаването на 4 зали, използвани за фондохранилища. Разместяванията на колекциите бяха извършени със собствени сили. Целият колектив на музея се включи с ентузиазъм в тази дейност. Бяха преместени и наново подредени научните колекции от птици (около 18 000 екз.) заедно с тези от безгръбначни животни, включително част от експозицията и колекцията от беломорска фауна, а в друга зала — научните колекции от риби, земноводни и влечуги. Също през 1975 г. бяха открити новите експозиционни зали „Систематика на минералите“ с 1300 образца (фиг. 1), „Петрография“ с образци от скали и руди, „Безгръбначни животни“ и допълнителното трето помещение с бозайници. През следващата година бяха готови още 4 зали: „Кристали и свойства на минералите“, „Исторична геология и палеонтология“ с 1400 образца на скали, fossилни животни и растения и над 50 палеогеографски карти, „Риби“ с около 300 препарата и втора зала с птици, предимно български водолюбиви видове. С това завърши първият двегодишен етап на разкриване на нови зали с цел правилно и пропорционално представяне на отделните съставни части на природата в експозицията. Същевременно се привеждаха в ред и фондохранилищата, но и тяхната площ засега е крайно недостатъчна за нормалното ползване на колекциите.

През следващия етап усилията на музейния колектив се насочиха главно към подобряване на експозицията чрез нейното осъвременяване и онаглеждане, към подреждане и обогатяване на научните колекции и инвентаризиране на наличните фондове. Поради липса на площ е подредена само една нова зала — по ботаника (фиг. 2) със следните експозиционни теми: „Ранни пролетни растения в широколистната гора“ и „Високопланински растения“ (от 1979 г.), „Лечебни растения“ (от 1983 г.) и „Лишай“ (от 1984 г.). Показани са около 200 обемно изсушени растения, подгответи по примера на Ботаническия музей в Киев, създад първи в света такава експозиция. Преустройството на залите по минералология се извършваше много активно с ежегодно добавяне на нови витрини, включване на нови образци и частично пренареждане на съществуващите. За експозиционни цели бяха изработени структурни модели на по-важни минерали. Във въвеждащата посетителите зала са развити някои общи теми, като „Слънчева система“, „Метеорити“, „Луна“, „Строеж на Земята“, „Строеж на земната кора“. В зала „Исторична геология“ е изложено голямо табло за развитието на животинския свят.

Най-добри резултати при преустройството на зоологическата експозиция по съвременен начин са постигнати в залите „Безгръбначни животни“ и „Птици“. Експонатите са подредени върху табла, а не на рафтове, при подходящо цветово решение и са придружени с нагледни материали и обяснителни текстове. Досега по този начин са изгответи 11 витрини с безгръбначни животни (без витрината с членестоноги) и 22 витрини с птици (фиг. 3), всички изработени със собствени сили. В зала „Насекоми“ са изгответи 4 табла, илюстриращи някои характерни особености на групата, и наново са подредени и онагледени първично безкрилите насекоми, водните кончета и някои тропически представители. Поставено е табло за еволюцията на рибите, земноводните и влечугите. Експонирана е колекция от рога на копитни бозайници и е модернизирана витрината „Насекомоядни бозайници“. Изцяло са подменени етикетите на безгръбначните животни, рибите, земновод-

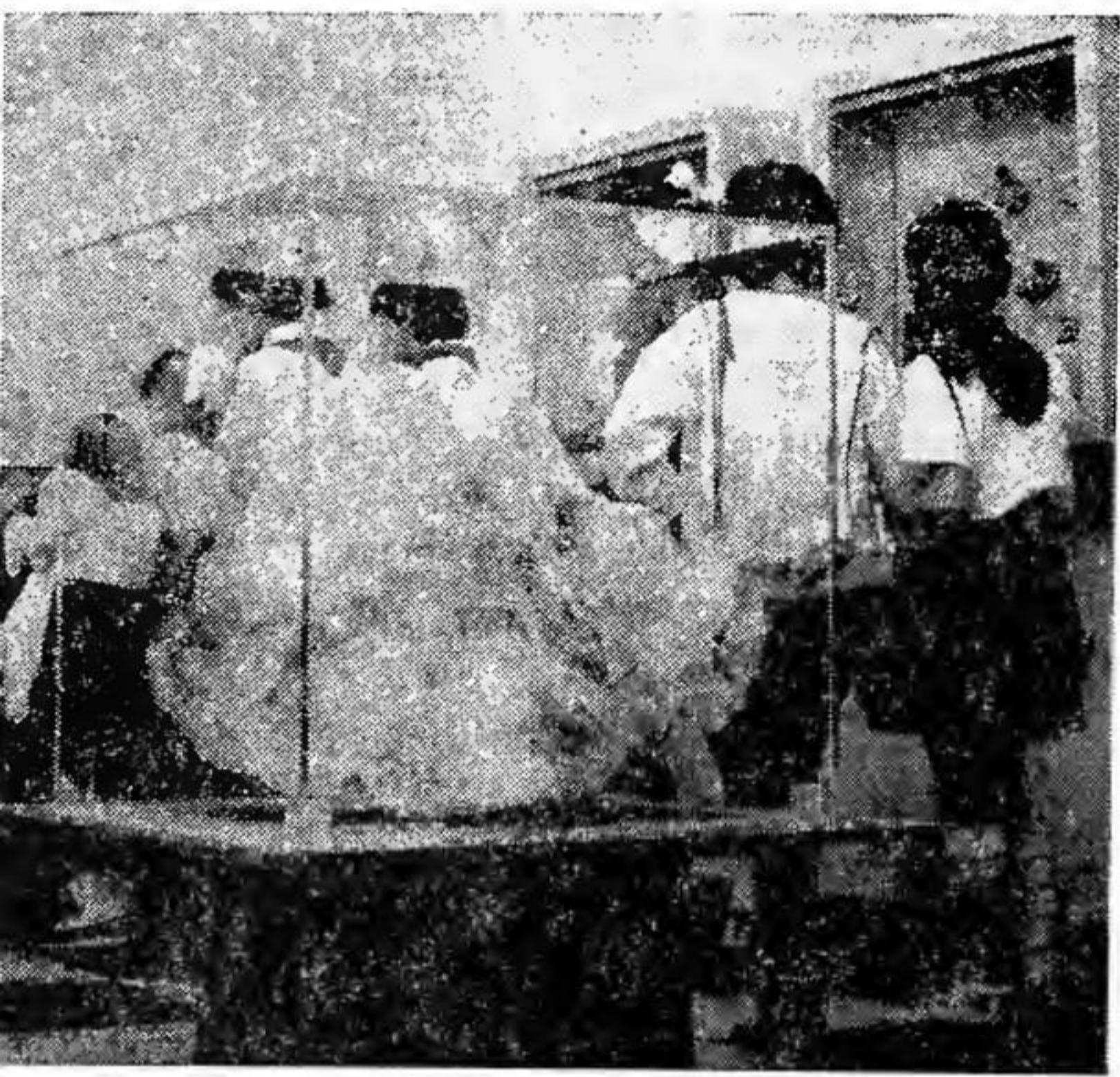
ните, влечугите и голяма част от насекомите. Във всички зали са поставени нови текстове, схеми и карти. Особено ценна придобивка за НПМ е диорамата „Морско дъно край бреговете на Куба“, създадена през 1985 г. с голямо майсторство и на високо естетическо равнище от кубинския специалист Луис Гуас Артилес. Диорамата показва много видове риби и други морски животни, които обитават кубинския шелф (фиг. 4).

Временните изложби са друга, макар и рядко използвана форма за популяризиране на постиженията на музея и за отбележване на юбилеи. Такива изложби са организирани по случай 90-годишнината на акад. Ив. Буреш (1975), съвместно с „Фармахим“ и ЦКС за показване на лекарствени растения и препарати (1980), за представяне резултатите от зоологическата експедиция на НПМ през 1983 г. в Мозамбик и от природонаучната експедиция през 1984 г. в Хималаите.

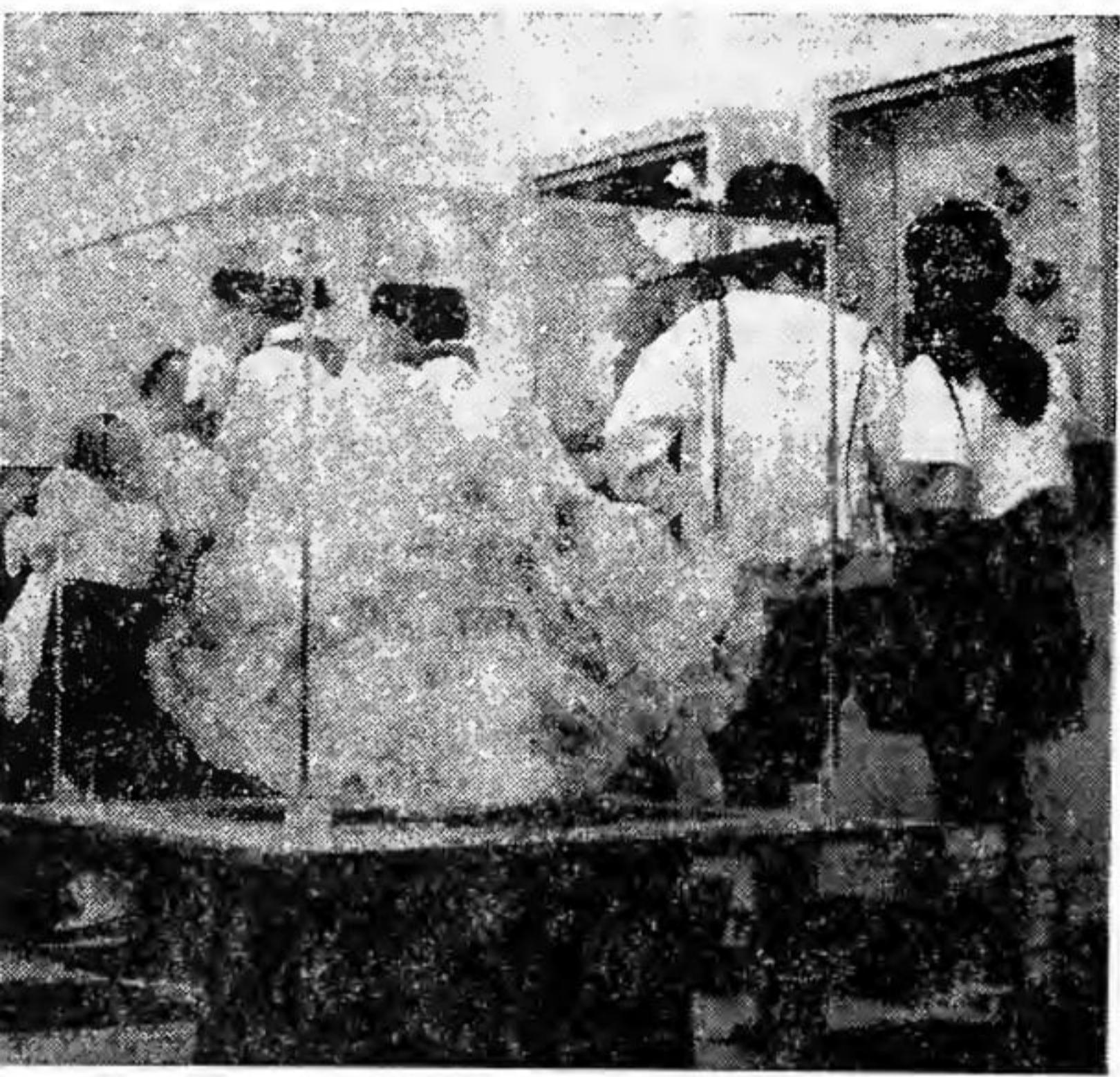
През разглеждания период музеят е обогатен с голям брой ценни и уникални обекти, изложени в експозицията. На първо място трябва да се посочат пробата лунен прах, доставена от съветската автоматична станция „Луна-16“ и подарена на музея от Академията на науките на СССР, и късчето скала от Луната, доставена от американския космически кораб „Аполо-17“ и подарена от президента на САЩ. Подарък от вицепрезидента на АН на СССР акад. А. Сидоренко са колекцията от 58 редки минерала от п-ов Кола, редица други ценни минерали, както и вулканската бомба от Камчатка. Изложени са също гигантски калцитни друзи и уникални рудни образци от галенит, сфалерит и халкопирит от България. Едни от най-редките минерали в света са гагаринитът и армстронгитът. От Комитета по метеорити на АН на СССР са получени няколко образца от метеорити. Показани са и скали от вр. Еверест, донесени от алпинисти — участници в двете български хималайски експедиции. От палеонтологическата колекция трябва да се споменат фрагментите от яйца на динозаври от Монголия и гигантските зъби на мамути и мастодонти.

В зоологическата експозиция, разположена в 10 зали, са показани подадрените от председателя на Народното събрание Станко Тодоров три морски костенурки от Куба и Кампучия и един алигатор от Куба. Силно впечатление прави колекцията от красиви раковини от Тихия океан (250), дар на НПМ от живеещата в Австралия българка Дора Йолова (фиг. 5). От АН на Куба е получена колекция от корали. Вниманието на посетителите привличат и съхраните от сътрудници на музея степна гигантска усойница от Нигерия, кралски питон от Гана, рибата пернофталмус от Иран, която може да напуска водата и да живее във влажна атмосфера, слепи пещерни риби от Мексико и Бразилия, късоопашат африкански люспеник от Камерун — бозайник с покрито с люспи тяло. Ценни експонати са и някои редки видове от България — котешка змия и черноврата стрелушка от змните, мишевиден сънливец от бозайниците. Показани са и новопостъпилите красиви тропически пеперуди.

Научните колекции на НПМ са значително обогатени през разглеждания период. Особено интензивна е дейността по набавяне на минерални образци от страната. Същевременно се извършва активен международен обмен с повече от 30 страни от всички континенти. В резултат на тези дейности колекциите от минерали се увеличават с 450 до 1000 годишно. Понастоящем в НПМ се съхраняват образци от 720 минерални вида, или около една четвърт от известните в света. Това е едно значително постижение. Историческа стойност има първият получен в България синтетичен кварц, подарен от председателя на БАН акад. А. Балевски. Твърде ценна е колекцията от скъпоценни зелени турмалини. От АН на СССР са получени изкуствени кри-

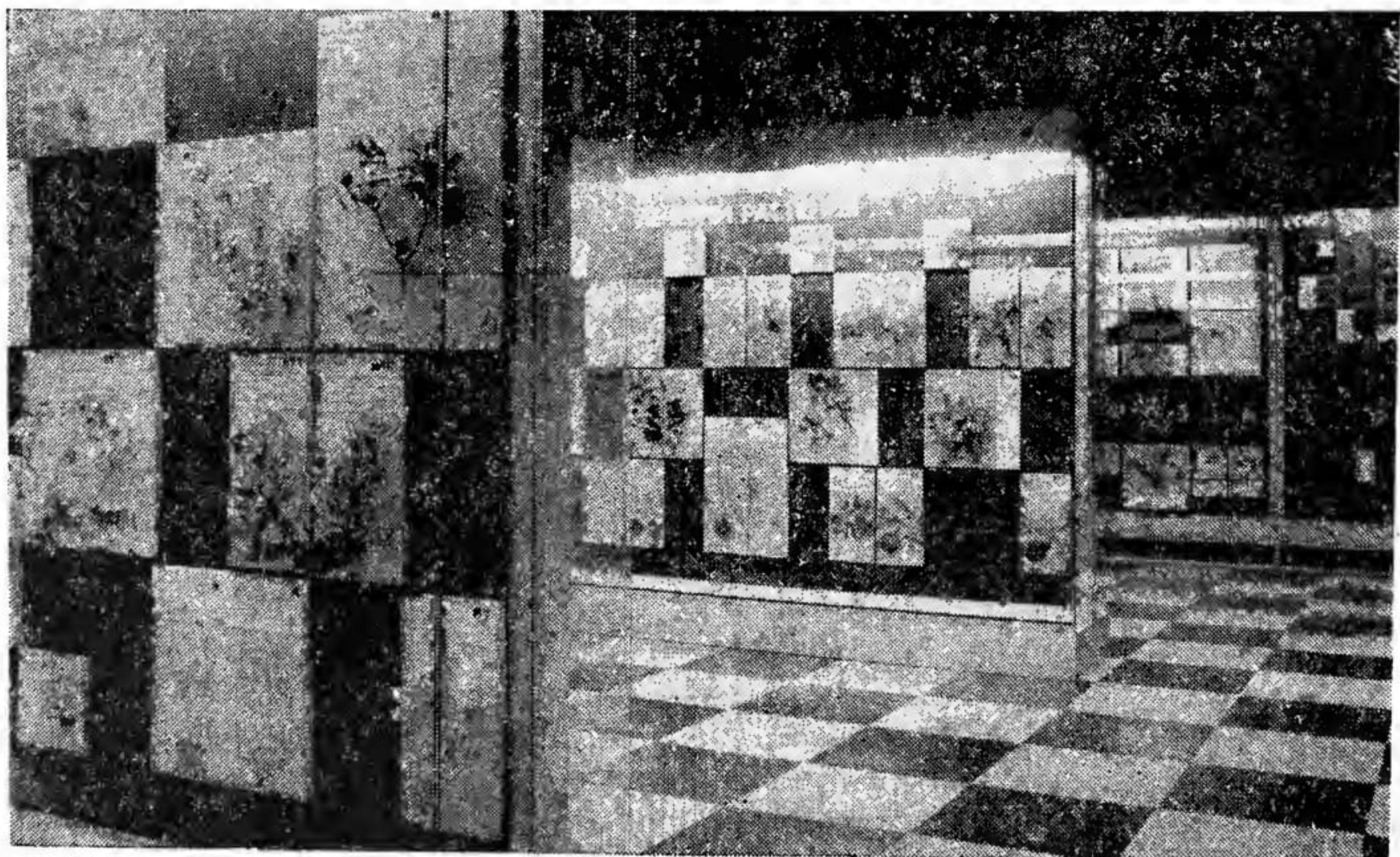


Фиг. 1. Част от залата „Систематика на минералите“



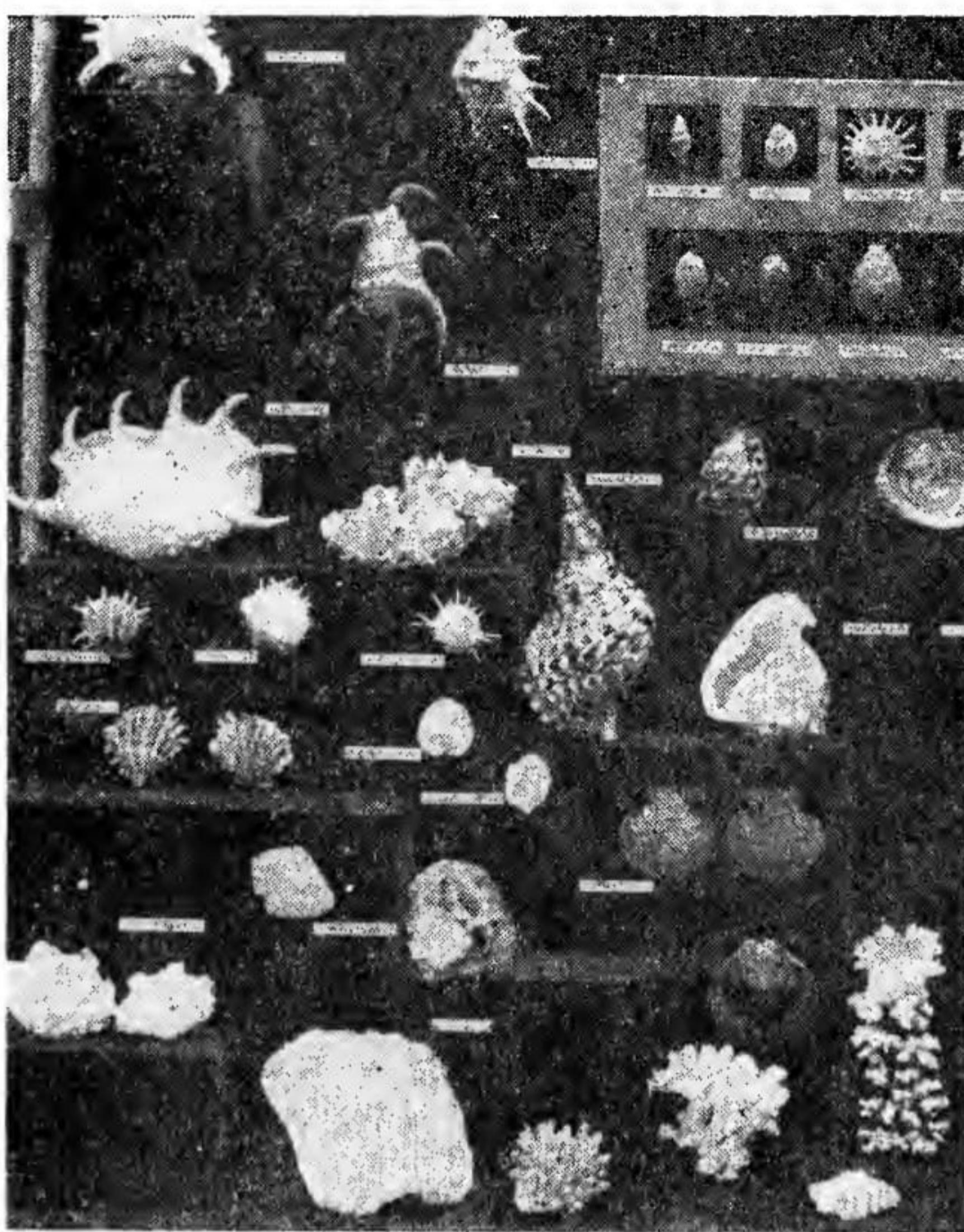
Фиг. 2. Част от залата „Ботаника“

Фиг. 3. Една от преустроените витрини с вселюбиви птици





Фиг. 4. Част от диорамата „Морско дъно край бреговете на Куба“



Фиг. 5. Част от експонираната колекция от корали и черупки на мекотели от Тихия океан, подарена от австралийската граждanka Дора Йолова

стали и редица редки и новооткрити минерали, подарени сега на Националния музей „Земята и хората“.

Първите сборове на хербарни материали са от 1977 г. Създава се спра-вочна колекция от висши растения от България (1000 вида). От лихеноложката Божана Желязова са закупени и подредени в колекция 3292 екземпляра лишени. Ежегодно се създава резервен фонд от около 600 обемно изсушени растения за поддържане на експозицията.

Със събраниите след 1974 г. зоологически материали в НПМ е представена най-пълно световната фауна в сравнение с останалите музеи в Юго-източна Европа. Работата по увеличаването и привеждането в ред на колекциите по зоология заема голяма част от времето на научния и помощния персонал. Наред със събирателската дейност в България, извършвана от всички научни сътрудници зоолози, постъпва обилен материал от десетки хиляди екземпляри, предимно безгръбначни животни, от чужбина: от Централна и Източна Африка, Централна и Южна Америка и Южна Азия. Тези сборове спомагат за по-хармоничното представяне на животинския свят в музейните фондове, тъй като досега материали от тези райони почти напълно липсваха в НПМ. Преобладаващата част от сборовете се състои от видове, които не са били представени в българските музеи. Трудоемка е работата по сортирането, етикетирането и вписването в първични описи на тези материали, преди да бъдат изпратени за обработка на специалисти от повече от 20 страни. За определяне и ревизия се предоставят на изтъкнати специалисти в чужбина или у нас и цялостните музейни колекции от редица семейства насекоми. По този начин те се поддържат на съвременно таксономично равнище. Както и в чуждестранните национални музеи поради голямото видово разнообразие и поради значителните сборове през последните години не е малък броят на неопределените безгръбначни животни, включително насекоми. Поставено е началото на колекция от генитални препарати от насекоми. Между постъплението трябва да се отбележат колекциите от сухоземни охлюви на учителя естественик Серафим Дамянов, съдържаща 16 363 екз., от сладководни миди на доц. Ангел Ангелов, състояща се от около 3500 екз., от черноморски мекотели на ст. н. с. Веска Абаджиева (672 екз. от 74 вида), подарената по случай 1300-годишнината на България колекция от пеперуди на д-р Стефан Бочаров, наброяваща 19 137 екз. от 1544 вида, колекциите от пеперуди и твърдокрили насекоми на любителите ентомолози Севар Загорчинов (2952 екз.), Христо Луков (1566 екз.) и др., всички от България.

Колекциите от гръбначни животни се обогатяват годишно с 80 до 160 препарата, изгответи в дермопластичната лаборатория. Усвоен е методът за изработване на пластмасови отливки от влечуги, земноводни и риби. Новите постъпления са птици и бозайници от България, както и влечуги, земноводни и дребни бозайници от различни страни. Положени са основите на остеологична сбирка от кости и скелети на recentни, субfosилни и fosилни птици и бозайници.

През 1982 г. беше завършено организационното изграждане на музея с утвърждаване на структура, научен съвет и правилник за устройството, дейността и управлението на НПМ. Понастоящем колективът се състои от 29 души: 1 академик, 4 старши научни сътрудници, 5 научни сътрудници, 5 биолози и 14 души технически и помощен персонал. Те са разпределени в четири секции: Минералогия, Палеонтология, Ботаника и Зоология.

Научноизследователската дейност на НПМ се осъществява в областта на основните природни науки — геология, ботаника и зоология. Научните работници в музея са изградени специалисти в своите области и се ползват

с авторитет в страната и в чужбина. Работи се в следните направления: систематика и номенклатура на минералите, морфология на кристалите (акад. проф. Иван Костов) и на силикатни минерали (н. с. Светослав Петрусенко); стратиграфия, филогенеза и таксономия на долнокредни амонити (ст.н.с. к.г.м.н. Стойчо Бресковски); фитоценология и морфология на естествена тревна растителност (ст.н.с. к.б.н. Донка Недева); таксономия, фаунистика и зоогеография на акари и псевдоскорпиони, пещерна и високопланинска фауна (ст.н.с. к.б.н. Петър Берон); таксономия, фаунистика и използване като сапробиологични индикатори на насекоми от разред ручейници (*Trichoptera*) от Палеарктика, Нова Гвинея и Куба (ст.н.с. к.б.н. Красимир Кумански); фаунистика, таксономия, зоогеография и биономия на мрежокрили насекоми от разредите *Neuroptera*, *Raphidioptera* и *Megaloptera* от Палеарктика и пещерни правокрили от Средиземноморието (н.с. к.б.н. Алекси Попов); таксономия и фаунистика на ракообразни от разред мокрици (*Isopoda*) от Балканския полуостров и Югоизточна Азия (н. с. Стоице Андреев); костна морфология на птици от България (н.с. к.б.н. Златозар Боев); еволюция, таксономия и разпространение на бозайници от разред хищници (*Carnivora*), fossилни бозайници от България, етология на мезозойски влечуги, биология и опазване на редки бозайници и птици (н. с. Николай Спасов).

Освен теренните проучвания за изследване на природата на България и други страни и за обогатяване на колекциите НПМ е организирал и няколко експедиции от по-голям мащаб. През 1983 г. се проведе българската зоологическа експедиция в Мозамбик. Обект на изучаване и събирателска дейност бяха кораловите рифове в Индийския океан, безгръбначните животни и бозайниците в северната част на страната. Разнообразен материал в качествено и количествено отношение постъпи и от комплексната научна експедиция в Хималаните през 1984 г. Изследван беше високопланинският район около вр. Анапурна в Непал. От 1985 г. в продължение на три години се проведе българо-френската палеонтологическа експедиция край с. Дорково, Пловдивска област. Там се намира едно от богатите и интересни находища на плиоценска бозайна фауна в Европа, чието разработване ще даде отговор на редица въпроси относно състава, възрастта и причините за измирането на тази фауна. Предвижда се изграждането на музей на мястото на находището като филиал на НПМ.

Международната дейност на НПМ обхваща и склонените договори за сътрудничество с Народния музей в Прага от 1983 г. за обмен на специалисти, информация и изложби, с музея „Фелипе Поей“ на АН на Куба в Хавана от 1983 г. за изготвяне на кубинска диорама в НПМ и на високопланинска диорама от наши специалисти в Хавана (предвидена за 1987 г.) и план за сътрудничество с Ботаническия институт с музей „Владимир Комаров“ на АН на СССР в Ленинград от 1986 г.

За популяризирането на музейната експозиция допринасят стотиците екскурзоводни беседи пред ученици, студенти, граждани и чуждестранни гости, както и издадените комплект от цветни картички и 8 серии цветни диапозитиви (общо 48) на ценни и интересни експонати. Повишеният интерес от страна на обществеността към НПМ личи от нарастването на посещаемостта. Общийят брой на посетителите от 1975 до 1986 г. е 941 005 души, от които 143 832 чужденци. Средногодишно разглеждат музея 78 417 души, от които 11 986 чужденци. Най-малък е броят им през 1977 г. — съответно 44 910 и 2862 души, а най-голям — през 1985 г. — съответно 114 419 и 25 125 души. През последните пет години броят на посетителите се увеличава, както следва (в скоби е посочен броят на чужденците): 1982 г. — 82 720 (16 950), 1983 г. — 92 465 (17 391), 1984 г. — 107 507 (22 687), 1985 г. —

114 419 (25 125) и 1986 г. — 82 184 (15 817). Музеят оказва научно и методично ръководство на отделите „Природа“ към окръжните исторически музеи и участвува в изготвянето на планове за нови експозиции на някои от тях. Научните сътрудници дават консултации, определят материали, водят упражнения и практиката на студенти и оказват помощ на други научни институти.

През 1977 г. бе учредена библиотека на НПМ, чийто основен фонд сега наброява 7183 тома, между които 1750 тома книги и 5382 тома списания. От тази година започва издаването на настоящата поредица на НПМ — „*Historia naturalis bulgarica*“.

През разглеждания период се развиват успешно основните направления в дейността на НПМ — осъвременяване и създаване на нови експозиции, обогатяване, правилно съхраняване, обработване и инвентаризиране на научните колекции, изпълнение на научноизследователските задачи. Постиженията са значителни в сравнение с направеното през предишните 15 години от съществуването на музея. Тези постижения обаче биха били още по-големи, ако се разрешат някои проблеми, от които зависи бъдещото възходящо развитие. Проблемите могат да се групират в три основни направления: необходимост от нови помещения, от нарастване на персонала и от увеличаване на финансовите средства. Остро се чувствува липсата на помещения за пропорционално представяне на природните обекти в експозицията и за правилното функциониране на фондохранилищата. Ограничена е възможността за приемане на нови ценни колекции поради липса на достатъчно площ и средства. Три от всичко четирите секции са малобройни и не са попълнени с необходимите специалисти. Колекциите по ихтиология и херпетология нямат отговорник. Тези въпроси бяха разгледани на заседание на Бюрото на Президиума и Научния секретариат на БАН на 24 септември 1986 г. В приетото решение се дава висока оценка на работата на колектива по укрепването и развитието на музея и се предвиждат конкретни мерки с дългосрочно значение за задоволяване на неотложните териториални, кадрови и финансови нужди на НПМ. Изпълнението на това решение ще създаде условия за подготвяната цялостна реорганизация и модернизация на експозицията и научните колекции.

Адрес на автора:
Алекси Попов

Национален природонаучен музей при БАН
бул. „Руски“ № 1, 1000 София

Постъпила на 4. V. 1987 г.

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ЕСТЕСТВЕННО-ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ БОЛГАРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК ПОСЛЕ 1974 ГОДА

Алекси Попов

(Р е з ю м е)

Естественно-исторический музей в Софии основан в 1889 г. С 1947 г. числится в системе Болгарской академии наук, а в 1974 г. получает статут национального музея. Его успешным развитием в последний период руководит выдающийся минералог академик проф. Иван Костов, директор музея с 1974 г. В 1975—1976 гг. восстановлена геологическая экспозиция и открыты 8 но-

вых залов — четыре геологии и четыре зоологии, а впоследствии и зал ботаники. На следующем этапе началась работа по усовершенствованию экспозиции путем ее осовременения и придания ей большей наглядности, по упорядочению, обогащению, правильному хранению и инвентаризации научных коллекций. Новые поступления утвердили Национальный естественноисторический музей как крупнейший на Балканском полуострове. В настоящее время природа разных частей мира более гармонично представлена в музее. Из страны и из-за рубежа поступают собранные, предоставленные в дар или полученные путем обмена новые ценные и редкие материалы.

Организационная структура музея охватывает 4 секции — минералогии, палеонтологии, ботаники и зоологии. В музее занято в общей сложности 29 человек, в т. ч. 10 научных работников. Научные исследования сосредоточены на систематике минералов, морфологии кристаллов, луговой растительности, фаунистике и таксономии fossильных аммонитов и млекопитающих и рецентных ракообразных, паукообразных, насекомых и млекопитающих, костной морфологии птиц. Крупнейшие из организованных экспедиций — зоологическая в Мозамбик в 1983 г., природоведческая в Гималаи в 1984 г. и болгаро-французская палеонтологическая экспедиция в Болгарии в 1985—1987 гг. Число посетителей музея постепенно растет и в 1985 г. достигло 114 419 человек, в т.ч. 25 125 иностранцев.

THE NATIONAL NATURAL HISTORY MUSEUM AT THE BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES AFTER 1974

Alexi Popov

(Summary)

The National Natural History Museum was established in 1889. Since 1947 it has been placed under the Bulgarian Academy of Sciences. In 1974 it was given the status of a National Museum with the eminent mineralogist Academician Ivan Kostov as Director. This is a period of advancement for the Museum, during which the Geological Department was restored and 9 exhibition halls were opened for the public, 4 for Geological collections and 4 for Zoological collections, as well as a special exhibition hall for Botanical collection. The improvement of the exhibition through innovation and a modern layout and arrangement, as well as new exhibits, enriching existing collections contributed much to the new image of the Museum. At the same time, store rooms and other facilities were added. Thus, the Museum has become the largest of its kind on the Balkans. The permanent exhibits, gathered by specialists of the Museum, and further enriched through donations and exchange of rare samples comprise a wealth of minerals and rocks, as well as a large faunistic collection.

The Museum comprises four sections, the Mineralogy Section, the Paleontology Section, the Botany Section and the Zoology Section, with an overall staff of 29, including 10 researchers. Research is currently carried out on systematics of minerals, morphology of crystals, meadow vegetation, faunistics and taxonomy of fossil ammonites and mammals, and recent crustaceans, arachnoids, insects and mammals, and osteology of birds. Several expeditions have been organized by the Museum: a zoological expedition to Mozambique in 1983, an expedition to the Himalayas in 1984, and a Bulgarian-French Paleontological Expedition in Bulgaria in 1985-1987. The Museum has become increasingly popular with the public — 114 419 visitors have seen the Museum in 1985, 25 125 of them from abroad.